

INHOUD

INLEIDING	9
VOORWOORD VAN DE AUTEUR	35
HOOFDSTUK EEN	39
<i>Het land bedwingt het water niet; elk jaar gebeuren er rampen De wind zweept de golven op; overal dreigt gevaar</i>	
HOOFDSTUK TWEE	54
<i>Aan de voet van de berg Li: de sporen van een oude keizer Op de oever van het Mingmeer: het prachtige lied van een schone</i>	
HOOFDSTUK DRIE	70
<i>Ten oosten van Gouddraad wordt naar Zwarte Tijger gezocht Een katoenen zeil gaat westelijk op zoek naar Grijze Valk</i>	
HOOFDSTUK VIER	87
<i>Een gouverneur die van getalenteerden houdt zoekt naar waardige lui als had hij dorst Een prefect die het banditisme bevecht haat boosdoeners als waren ze persoonlijke vijanden</i>	

HOOFDSTUK VIJF	102
<i>Een kuise vrouw is vastbesloten voor de deugd haar leven te geven</i> <i>Een dorpeling wordt onverwachts door rampspoed getroffen</i>	
HOOFDSTUK ZES	117
<i>Het bloed van tienduizend families kleurt een hoedknop scharlaken</i> <i>Tijdens een maaltijd ontstaat een dispuut over witte vossenpels</i>	
HOOFDSTUK ZEVEN	134
<i>Geleende eetstokjes om het bestuur van een district uit te stippelen</i> <i>Op zoek naar de Naying in een boekenparadijs</i>	
HOOFDSTUK ACHT	153
<i>Ontmoeting met een tijger bij maanlicht in het Perzikkloesem- gebergte</i> <i>Op zoek naar een wijze in de sneeuw van de Cipressenvallei</i>	
HOOFDSTUK NEGEN	168
<i>Een gast reciteert gedichten, handen op de rug, het gezicht naar de muur</i> <i>Drie mensen beoordelen thee, zij aan zij, in intieme conversatie</i>	
HOOFDSTUK TIEN	191
<i>Een paar zwarte drakenparels beschijnen qin en se</i> <i>Een rinoceroshoorn harmoniseert met een konghou</i>	
HOOFDSTUK ELF	209
<i>Een pestrat zorgt voor onheil en wordt een schadelijk paard</i> <i>Een dolle hond verspreidt rampspoed en verandert in een giftige draak</i>	

HOOFDSTUK TWAALF	229
<i>Koude wind doet het water van de Gele Rivier bevrozen</i> <i>Warme lucht inspireert het Lied van de Witte Sneeuw</i>	
HOOFDSTUK DERTIEN	250
<i>Eindeloos, bij lamplicht, het droevige verhaal van een meisje</i> <i>Onstuitbaar, het Gele water, en het vernuftige plan van een circuit-intendant</i>	
HOOFDSTUK VEERTIEN	264
<i>Als kikkers drijven de inwoners van een groot district op het water</i> <i>Als mieren verdelen kleine bootjes gestoomde broodjes</i>	
HOOFDSTUK VIJFTIEN	281
<i>Een bulderende vuurgloed doet de twee Cui's schrikken</i> <i>Een mateloos wrede straf zet een eenzame weduwe onder druk</i>	
HOOFDSTUK ZESTIEN	297
<i>Zesduizend goudstukken als prijs voor de langzame dood</i> <i>Een brief verjaagt de ongeluksster</i>	
HOOFDSTUK ZEVENTIEN	314
<i>Eén schot van een ijzeren kanon, en de rechtbank lost het koord</i> <i>Drie wijsjes op een citer in een herberg – armbanden in de bek</i>	
HOOFDSTUK ACHTTIEN	333
<i>Pratend en lachend herstelt Prefect Bai een vreemdsoortig onrecht</i> <i>In wind en vorst doet meneer Tie onderzoek in een grote rechtszaak</i>	

HOOFDSTUK NEGENTIEN	350
<i>Opnieuw rinkelen de ijzeren belletjes in Qidongcun</i> <i>Vakkundig wordt een gouden val gezet in Ji'nanfu</i>	
HOOFDSTUK TWINTIG	369
<i>Goud en zilver van de Leegloper: de bijl die het leven bekort</i> <i>Een man van de Weg door ijs en sneeuw: het levengevende kruid</i>	
VERKLARENDE WOORDENLIJST	389
BELANGRIJKSTE PERSONAGES	391

INLEIDING

door Jan De Meyer

In 1903, acht jaar voor de uiteindelijke ineenstorting van het meer dan twee millennia oude en terminaal gescleroseerde Chinese keizerrijk, begonnen in afleveringen van een Shanghainees literair tijdschrift hoofdstukken te verschijnen van de roman *Lao Can you-ji*, waarvan wij de titel vertalen als *De reizen van Oud Afval*. De auteur was onbekend, zoals wel vaker het geval is bij klassieke Chinese romans. Hij publiceerde onder het pseudoniem Hongdu Bailiansheng, de ‘Honderdvoud Getemperde Geleerde van Hongdu’, een naam die we later uitvoeriger zullen toelichten. Het zou tot in 1925 duren voordat bekend werd dat de schrijver Liu E was.

De op 18 oktober 1857 geboren Liu E was afkomstig uit een familie van ambtenaren uit Dantu, de huidige stad Zhenjiang in de kustprovincie Jiangsu, een eind ten noorden van Shanghai. De Liu's beweerden af te stammen van Liu Guangshi (1089-1142), een van de aanvoerders van het Chinese leger dat het onderspit had moeten delven in de strijd met de Jin – de voorouders van de Mantsjoes –, die China vanuit het noorden waren binnengevallen en de Song-dynastie in 1127 dwongen zich terug te trekken in de zuidelijke helft van China. Liu E's vader, Liu Chengzhong (1818-1884), was geslaagd voor de hoogste keizerlijke examens en bekleedde onder meer het ambt van censor in de centraal-noordelijke provincie Henan en dat van *daotai* ofwel ‘circuit-intendant’.¹ De vroegrijpe Liu E was heel intelligent,

¹ Met ‘circuit’ wordt een groep van prefecturen aangeduid. Een prefectuur bestaat dan weer uit een aantal districten. Als verantwoordelijke voor het bestuur van een aantal prefecturen opereert een *daotai* net onder het niveau van een provinciegouverneur.

maar gold ook als eigenzinnig, excentriek en non-conformistisch. Als tiener studeerde hij onder leiding van zijn vader, maar weigerde zich te bekwamen in het schrijven van de zogenaamde ‘achtvoetige essays’ (*baqu wen*), die het centrale deel vormden van de examens die toegang boden tot een ambtelijke loopbaan.¹ Het ‘achtvoetige essay’ was een extreem geformaliseerd literair genre, waarin de examenkandidaat geacht werd braafjes de orthodoxe neoconfucianistische interpretatie van passages uit de confucianistische canon te reproduceren. Slagen voor de examens was alleen mogelijk na jaren van slaafs van buiten leren, een activiteit die de vrijheidslievende Liu E te geestdodend vond. De twee pogingen die hij ondernam, respectievelijk op negentien- en negenentwintigjarige leeftijd, faalden allebei. Maar Liu E had zich ondertussen wel bekwaamd in andere, meer praktisch georiënteerde takken van de traditionele Chinese wetenschappen, waaronder de geneeskunde en – in de voetsporen van zijn vader – de waterbeheersing. Zoals Liu E zelf beklemtoonde, werd hij net als talloze andere jonge Chinezen gedreven door de wens om zijn talenten in dienst te stellen van zijn land, het land dat hij later, in het eerste en allegorische hoofdstuk van zijn roman, zou afbeelden als een zinkend schip. Daarnaast probeerde Liu E zijn geluk als ondernemer. Zo richtte hij in Huai’an een tabakshandel op en in Shanghai een drukkerij. Beide experimenten was een kort leven beschoren. Ook met zijn praktijk als traditioneel geneesheer wilde het niet echt vlotten.

1882 was een belangrijk jaar in Liu E’s leven, want toen werd hij aanvaard als discipel van Li Guangxin (1808-1885), een van de leidende figuren van de zogenaamde Taigu-school (*Taigu xuepai*). Om beter te begrijpen wat die school precies behelsde en wat de impact ervan was op zowel Liu E als op zijn roman over de reizen van Oud

¹ Een goed algemeen werk over het Chinese examensysteem is nog steeds Ichisada Miyazaki, *China’s Examination Hell. The Civil Service Examinations of Imperial China*. New York & Tokyo: Weatherhill, 1976.

Afval moeten we even teruggaan in de geschiedenis. De Taigu-school dankt zijn naam aan de oprichter Zhou Gu (ca. 1775-1832), die beter bekend was als Zhou Taigu. De leer van deze ietwat schimmige figuur, die zich na lange omzwervingen en intensieve contacten met taoïsten en boeddhisten in Yangzhou (provincie Jiangsu) vestigde, was in hoofdzaak confucianistisch, maar had ernstige kritiek op sommige aspecten van het neoconfucianisme, dat gedurende de laatste zes eeuwen van het keizerrijk het levensbeschouwelijke landschap domineerde. Zhou Taigu was ervan overtuigd dat de ware betekenis van de confucianistische canon niet langer werd begrepen. Mensen als Han Yu (768-824), een voorloper van het neoconfucianisme, en Zhu Xi (1130-1200), wiens interpretatie van de confucianistische canon tot in 1905 de basis zou vormen van de staatsexamens, hadden volgens sommigen van Zhou Taigu's volgelingen het oorspronkelijke confucianisme een verkeerde richting in gestuurd. Het neoconfucianisme was in hun visie – en Liu E deelde die – geworden tot een xenofobe, etnocentrische en extreem vrouwonvriendelijke leer, die China's levensbeschouwelijke horizon op een gevaarlijke wijze vernauwde door het taoïsme en het boeddhisme – waaraan nota bene het neoconfucianisme zelf tal van inzichten had ontleend – te verketteren.¹ De boodschap van de Taigu-school was geen syncretisme, waarbij elementen van verschillende levensbeschouwingen met elkaar worden vermengd zonder een uitleg te bieden voor de daardoor ontstane tegenstrijdigheden. Noch het taoïsme noch het boeddhisme werd door de Taigu-school zomaar in zijn volledigheid aanvaard, want de taoïstische tendens tot fysiek zelfbehoud werd beschouwd als te egoïstisch, terwijl het leven van de boeddhistische monnik en non dan weer werd gezien als een te radicale vlucht uit de wereld. Maar samenvattend moet

¹ Het is dan ook geen toeval dat Liu E een van zijn romanpersonages laat spotten met de hypocrisie van de neoconfucianisten. Evenmin is het toevallig dat de neoconfucianist die binnen de Taigu-school op de grootste sympathie kon rekenen Zhou Dunyi (1017-1073) is, die het kosmologische kernstuk van zijn leer aan het taoïsme ontleende.

worden gesteld dat de Taigu-school alleen een toekomst zag voor een confucianisme dat systematisch, zonder angst en in alle openheid met het taoïsme en het boeddhisme in dialoog was.

Net voor zijn dood droeg Zhou Taigu zijn twee voornaamste discipelen op de leer op een discrete wijze verder te verspreiden in respectievelijk Noord- en Zuid-China. Zhang Jizhong (ca. 1805-1866) trok naar het noorden en vestigde zich in het Huangyagebergte in de provincie Shandong. In ongeveer vijf jaar tijd ontstond daar een heus stadje met enkele duizenden, misschien wel tot tienduizend inwoners. Naast discipelen van Zhang Jizhong uit alle geledingen van de bevolking – sommige waren ambtenaren en geletterden – was er ook plaats voor talloze boeren die op de vlucht waren gegaan voor de opstanden die Shandong en andere delen van China rond het midden van de negentiende eeuw teisterden. Samen met zijn gemeenschap probeerde Zhang Jizhong de leer van de Taigu-school concreet gestalte te geven. Bewoners bewerkten samen de akkers rond Huangya, en voor de rest van het noodzakelijke inkomen werd gezorgd door een netwerk van winkels in de omstreken, opgericht met fondsen die door geldschieters waren geschonken.¹ De Taigu-school was veel meer dan alleen maar een school, want het was ook een echte kerk, met zijn eigen esoterische tradities (de geschriften van de leiders werden alleen verspreid onder de volgelingen), zijn eigen liturgie (rituelen voor Confucius) en zijn eigen meditatiepraktijken.

Door een samenloop van omstandigheden eindigde Zhang Jizhongs experiment met zijn autonome leefgemeenschap bijzonder tragisch. Het is mogelijk dat een paar van de bewoners van Huangya

¹ Er is gesuggereerd dat ook Liu E's economische activiteiten werden geïnspireerd door de Taigu-leer. In een brief verklaarde hij dat hij zijn ondernemerschap zag als een vorm van maatschappelijke dienstverlening, als een manier om een land dat een dringende behoefte had aan vernieuwing te helpen ontwikkelen zonder daarvoor een ambt te hoeven bekleden.

banden hadden met de rebellenlegers – de Taiping of de Nian – die rond het midden van de negentiende eeuw grote delen van het keizerrijk in rep en roer brachten. Dit argument werd in elk geval door de lokale overheid gebruikt om de hele gemeenschap ervan te beschuldigen zelf een opstand tegen de troon voor te bereiden. Vaststaat ook dat de gouverneur van Shandong zich verplicht voelde om na eerdere kritiek op zijn zwakke houding tegenover *echte* rebellen te tonen dat hij ook krachtdadig kon optreden. Wat er ook van zij, in de herfst van 1866 verzamelde zich rond Huangya een groot leger, dat na een paar mislukte onderhandelingspogingen het stadje bestormde en innam. Bijna tweeduizend mannen en vrouwen werden ter plaatse onthoofd. Zhang Jizhong en zijn directe discipelen, die wisten dat hun einde nabij was en niet in de handen wilden vallen van een overheid die hun toch geen eerlijk proces zou gunnen, hadden zich in een gebouw opgesloten en zich collectief in brand gestoken. In 1867 ging het leger van de gouverneur door met het zuiveren van de streek van aanhangers van de Huangya-sekte. In een jaar tijd werd nog eens een duizendtal echte of vermeende volgelingen van Zhang Jizhong geëxecuteerd.

Li Guangxin, de tweede belangrijkste discipel van Zhou Taigu, bleef ondertussen actief in de meer zuidelijke provincie Jiangsu, waar Liu E met hem in contact kwam.

Liu E zou levenslang een volgeling en een vooraanstaand geldschietser van de Taigu-school blijven. Hij onderwees ook zijn eigen kinderen in de leer. Belangrijk voor ons is dat hij zijn roman gebruikte als spreekbuis voor de Taigu-leer. In de centrale hoofdstukken negen, tien en elf onderbreekt Liu de actie en laat hij een van zijn personages (Shen Ziping) in het gebergte van Shandong op zoek gaan naar een meester in de gevechtkunsten. Het gebergte heeft de veelzeggende naam ‘Perzikkbloesemgebergte’, een duidelijke verwijzing naar Tao Yuanmings (365-427) ‘Relaas van Perzikkbloesembron’, de moeder van alle Chinese verslagen van utopische reizen

naar streken waar de mensen in vrede en gelijkheid leven.¹ Shen Zi-ping komt er terecht bij een kleine geïsoleerde leefgemeenschap, een miniatuurversie van Huangya, en converseert er een hele nacht lang met een man (Gele Draak) en een meisje (Juffrouw Jade), die hem inwijden in de Taigu-leer. Gele Draak en Juffrouw Jade gaan terug op historische figuren uit de Taigu-school, en ook het personage van Groene Draak, die een cruciale rol speelt in het twintigste hoofdstuk van de roman, is gebaseerd op een van de leiders van de Taigu-school. Door een deel van de Taigu-leer via *De reizen van Oud Afval* voor het grote publiek bekend te maken, stelde Liu E zich overigens bloot aan de kritiek van sommige volgelingen, die liever hadden gezien dat hun leer alleen in het geheim werd overgeleverd.²

In 1888 kreeg Liu E, die inmiddels voor zichzelf de rang van subprefect had gekocht,³ de kans om zijn kennis op het vlak van de waterbeheersing in praktijk te brengen. De Gele Rivier deed in dat jaar wat hij zo vaak doet, en regelmatig met rampzalige gevolgen: hij brak door zijn dijken, ditmaal in de buurt van Zhengzhou in de provincie Henan.⁴ Liu E bood zijn diensten aan aan Wu Dacheng, een vriend van zijn vader die was aangesteld tot directeur-generaal van de waterbeheersing van de Gele Rivier. Liu kreeg een leidende functie bij het dichten van de breuken en deed van zich spreken door persoonlijk deel te nemen aan de werkzaamheden. Wu Dacheng

- 1 Zie mijn *Leyuan. De tuin van het geluk*. Amsterdam: Augustus, 2009, p. 130.
- 2 De grondigste studie van de geschiedenis en de ideologie van de Taigu-school, in belangrijke mate gebaseerd op manuscripten die worden bewaard in de bibliotheek van Taizhou, is Hans Kühner, *Die Lehren und die Entwicklung der 'Taigu-Schule'. Eine dissidente Strömung in einer Epoche des Niedergangs der konfuzianischen Orthodoxie*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1996. Hans Kühner is ook de Duitse vertaler van *Lao Can youji*.
- 3 Het is altijd een teken van dynastiek verval dat de overheid overgaat tot het verkopen van ambtelijke rangen of religieuze wijdingscertificaten om zo de staatskas te spekken.
- 4 Deze overstroming was een van de dodelijkste uit de geschiedenis. Het aantal slachtoffers wordt geschat tussen 900.000 en twee miljoen. Liu E leefde niet lang genoeg om de overstroming van 1931 mee te maken, die misschien wel vier miljoen slachtoffers maakte.

stuurde een aanbevelingsbrief naar de hoofdstad en gaf Liu E de opdracht de loop van de Gele Rivier in kaart te brengen in de provincies Henan, Zhili (nu Hebei) en Shandong. Zhang Yao, de gouverneur van Shandong – hij stond model voor Gouverneur Zhuang in de roman –, gaf Liu E een plaats in zijn staf en verhoogde zijn rang naar die van prefect. Tussen 1890 en 1893 bleef Liu E in Shandong werkzaam. Hij schreef er ook verschillende boeken over waterbeheersing en wiskunde.

Professioneel ging het Liu E dus voor de wind zou je kunnen denken, maar tegelijk maakte hij tijdens zijn jaren in Shandong drie vijanden, die later heel machtig zouden worden en uiteindelijk verantwoordelijk waren voor zijn ondergang. Twee van deze vijanden waren Yuxian en Gangyi, reactionaire Mantsjoes die net als de meeste ambtenaren in Zhang Yao's staf voorstanders waren van het verbreden van de bedding van de Gele Rivier, om zo het water meer plaats te geven. Liu E daarentegen pleitte ervoor de bedding te verdiepen; dat leidde tot een snellere stroming en voorkwam afzetting van slik. Liu E wist de gouverneur voor zijn standpunt te winnen, maar haalde zich terzelfder tijd dus de haat van Yuxian en Gangyi op de hals. In zijn roman gaf Liu E de twee Mantsjoes een vooraanstaande rol. Ze duiken daar nauwelijks gecamoufleerd op – onder de met andere karakters geschreven namen Yu Xian en Gang Bi – in de gedaante van onomkoopbare maar helaas ook onmenselijk wrede ambtenaren. Liu's derde vijand was de toen nog zo goed als onbekende Yuan Shikai (1859-1916). Hij ging Liu E haten omdat deze geen poging wilde doen de gouverneur te overtuigen om hem een verantwoordelijker positie binnen zijn staf te geven. Yuan Shikai werd vanaf 1895 een van China's machtigste mannen, door zijn benoeming tot opperbevelhebber van het Chinese leger. Na de ineenstorting van het keizerrijk wist Yuan de eerste president van de republiek, Sun Yat-sen, ertoe te bewegen zijn ambt neer te leggen ten voordele van hemzelf. Uiteindelijk ambieerde Yuan Shikai zelfs

meer dan het presidentschap, want hij wilde niets minder dan een restauratie van het keizerrijk, maar dan zonder de Mantsjoes. Tijdens zijn laatste levensjaar riep Yuan, vader van tweeëndertig kinderen bij tien vrouwen, zichzelf uit tot keizer van China, maar moest na drieëntachtig dagen zijn ambitie weer opgeven als gevolg van een massale storm van protest en van opstanden in Zuidwest-China.

Gedurende de eerste jaren na zijn aanstelling in Shandong bleef Liu E in overheidsdienst werken. Hij raakte er meer en meer van overtuigd dat China zijn positie alleen kon versterken door de handel en de industrie te ontwikkelen, en dat het daarom van het aller-grootste belang was een spoorwegennetwerk uit te bouwen. Om dat laatste te kunnen realiseren was Liu E bereid een beroep te doen op buitenlands kapitaal. Gangyi greep dat aan om Liu E van landverraad te beschuldigen.

In 1900 werd Beijing het toneel van het neerslaan van de zogenaamde Bokseropstand. Deze beweging – die op de steun kon rekenen van de extreem conservatieve keizerin-moeder Cixi, van Gangyi, inmiddels een hoge regeringsfunctionaris, en van Yuxian, de nieuwe gouverneur van Shandong – richtte zich tegen de buitenlandse aanwezigheid in China, en in het bijzonder tegen de christelijke missionarissen. In de zomer van 1900 werden honderden buitenlanders, onder wie militairen, missionarissen en diplomaten, samen met een paar duizend Chinese christenen in Beijing belegerd door het Bokserleger. Na vijfenvijftig dagen werden de nauwelijks bewapende Boksers door een twintigduizend man sterke internationale troepenmacht verslagen en werd China verplicht tot onmogelijk zware herstelbetalingen. Toen Liu E ontdekte dat de Russische troepen, die de keizerlijke graanschuren bezetten, rijst verbrandden terwijl de burgers van Beijing in de straten stierven van de honger, gebruikte hij zijn internationale connecties om de rijstvoorraad op te kopen en die voor een spotprijs onder de bevolking te verdelen.

Ook deze daad van medemenselijkheid zou Liu E later zwaar worden aangerekend.

Van zijn Mantsjoe-vijanden Gangyi en Yuxian had Liu inmiddels niet veel meer te vrezen. In de nasleep van de Bokseropstand eisten de geallieerde troepen dat de hoogstgeplaatste sympathisanten van de Boksters zouden worden gestraft. De namen van Gangyi en Yuxian kwamen terecht op een lijst van twaalf mannen die ter dood moesten worden gebracht. Yuxian werd daadwerkelijk geëxecuteerd in 1901, Gangyi was in 1900 al gestorven en werd postuum gedegradeerd. Meteen wordt ook duidelijk waarom Liu E zonder enige angst voor represailles beide mannen gemakkelijk herkenbaar als boosdoeners kon opvoeren in zijn roman: toen hij begon te schrijven waren ze al een paar jaar dood.

De volgende jaren bleef Liu E actief als ondernemer – lang niet altijd succesvol overigens – en publiceerde hij in boekvorm reproducties van de antieke en kunstvoorwerpen die hij had verzameld. Hij was een van de eersten die gefascineerd raakten door de orakelinschriften op runderbotten en schildpadschalen uit de Shang-dynastie (tweede millennium v.Chr.), die regelmatig werden opgegraven maar nooit eerder waren bestudeerd. In 1903 publiceerde hij het allereerste boek met reproducties van dergelijke archeologische vondsten en stond dus mede aan de wieg van de studie van China's oudste geschiedenis. Tussen 1903 en 1907 schreef hij ook zijn enige roman.

Liu E's talrijke zakelijke contacten met Europeanen, Koreanen en Japanners maakten hem tot een gemakkelijke prooi voor de inmiddels erg machtige Yuan Shikai, die zich nog steeds wilde wreken op zijn vroegere collega. Yuan Shikai wist de aankoop van de keizerlijke rijst in 1900, die vele levens had gered, voor te stellen als een onrechtmatige toe-eigening van keizerlijke bezittingen. De aankoop van een stuk land in de stad Pukou, die Liu graag met buitenlandse financiële steun wilde ontwikkelen tot een internationale havenstad, gaf Yuan Shikai de kans om Gangyi's eerdere beschuldi-

gingen nieuw leven in te blazen en Liu E aan te klagen wegens ‘on-geoorloofde contacten met buitenlanders’. In juli 1908 werd Liu E als landverrader gearresteerd en verbannen naar Xinjiang, het woestijnachtige Chinese verre westen.¹ Liu werd eerst per boot naar Hankou gebracht en trok daarna door de provincies Hubei, Henan, Shanxi en Gansu tot hij na een uitputtende reis van meer dan vierduizend kilometer aankwam in zijn ballingsoord Dihua, het huidige Urumqi. Hij nam er zijn intrek in een taoïstische tempel en werkte er als geneesheer voor de armen tot hij op 23 augustus 1909 na een beroerte stierf. Hij werd eenenvijftig jaar.

In de voorbije pagina’s hebben we Liu E leren kennen als een gedreven man, die voor zichzelf een analyse had gemaakt van de aard van de problemen waarmee China kampte en besloten had een substantieel deel van zijn leven te wijden aan het oplossen van die problemen. Het zou gemakkelijk zijn Liu E’s enige roman als een verlengstuk van dat idealistische elan voor te stellen en de auteur te beschouwen als een voorloper van Lu Xun (1881-1936), de vader van de moderne Chinese literatuur, die ook de geneeskunde had opgegeven om op een grotere schaal en op een ander niveau, namelijk al schrijvend, te werken aan de genezing en de redding van het Chinese volk. Maar dat zou niet correct zijn. Naar alle waarschijnlijkheid had Liu E nooit de bedoeling zich beroepshalve met het schrijven van maatschappijkritische literatuur bezig te gaan houden.² De

1 In het vroege keizerrijk werden ballingen hoofdzakelijk naar het diepe zuiden gestuurd. Er werd gehoopt dat ze daar gauw zouden sterven aan in het noorden onbekende tropische ziekten, wat vele ook deden. Later ging men liever verbannen naar het droge, hete verre westen. Slechts één straf werd beschouwd als nog erger dan verbanning naar Xinjiang, en dat was de doodstraf. Zie Joanna Waley-Cohen, *Exile in Mid-Qing China: Banishment to Xinjiang, 1758-1820*. New Haven: Yale University Press, 1991.

2 Liu E’s zoon, Liu Dashen, heeft in deze context overtuigende argumenten aangevoerd. Zie Luke S.K. Kwong, ‘Self and Society in Modern China: Liu E (1857-1909) and *Laocan youji*’, *T’oung Pao* 87 (Brill: Leiden, 2001), p. 373.

concrete aanleiding om met *De reizen van Oud Afval* te beginnen was in elk geval erg prozaïsch: een vriendendienst.

Lian Mengqing, een vriend van Liu E die zelf al schrijvend aan de kost probeerde te komen, was uit Beijing gevlucht (hij vreesde voor zijn leven na kritische uitlatingen over het keizerlijke hof) en leefde in een financieel erg precare situatie. Hij was echter te trots om van Liu E een gift in contanten aan te nemen. Daarom schreef Liu E de eerste hoofdstukken van *Lao Can youji* en vroeg Lian ze aan het tijdschrift *Xiuxiang xiaoshuo* ('Geïllustreerde fictie') te verkopen en de opbrengst te houden. We kunnen ons dan ook afvragen of *De reizen van Oud Afval* zonder de moeilijkheden van Liu E's vriend ooit zou zijn geschreven.

Overigens verliep ook het vervolg van de ontstaansgeschiedenis van *Oud Afval* op een niet erg voor de hand liggende manier. Lian Mengqing had bij de uitgever bedongen dat de hoofdstukken zonder redactionele ingrepen gepubliceerd zouden worden, maar aan die afspraak hield de uitgever zich niet. Uit onvrede met het feit dat de uitgever wijzigingen had aangebracht in het achtste hoofdstuk en grote delen van de hoofdstukken tien, elf en twaalf simpelweg had geschrapt,¹ stopte Lian na veertien hoofdstukken met het aanbieden van nieuw materiaal en stopte ook Liu E met schrijven. Het schrijven en publiceren werd hernomen toen Fang Yaoyu, een vriend van Liu en uitgever van de krant *Tianjin riri xinwen bao* ('Het dagelijkse nieuws van Tianjin'), zich bereid verklaarde de reeds gepubliceerde hoofdstukken opnieuw uit te brengen, samen met wat nog zou volgen.

Ter gelegenheid van deze herpublicatie van de eerste veertien hoofdstukken in 1906 schreef Liu E ook het voorwoord bij zijn ro-

¹ Hoogstwaarschijnlijk schrapte de uitgever, Li Baojia, zelf een bekend romanschrijver, dit materiaal omdat hij niet akkoord ging met Liu E's politieke standpunt, met name diens kritiek op zowel de Bokserbeweging als op de revolutionaire partij van Sun Yat-sen.

man. Omdat dit voorwoord pas drie jaar na het begin van het schrijven tot stand kwam, is het niet de ideale plaats om te zoeken naar antwoorden op de vraag wat Liu E's meest oorspronkelijke motivatie – afgezien van de vriendendienst – was om *De reizen van Oud Afval* te schrijven. Los daarvan blijft het een interessant stukje. Kort samengevat komt de boodschap van het voorwoord hierop neer: de kwaliteit van een mens wordt gemeten aan de hoeveelheid tranen die hij heeft vergoten. De mens wordt immers niet alleen wened geboren en bij zijn dood omringd door een kring van weneden, nee, ook in de periode tussen geboorte en dood staat alles in het teken van het wenen. Nu zijn er veel mensen die hun gewezen – hun ontroering over de menselijke conditie, over de regering van het land, enzovoort – alleen uiten in de vorm van tranen. De kracht daarvan is echter beperkt. Liu plaatst zichzelf in een traditie van mensen die hun ontroering niet door middel van tranen uitten maar ze artistiek vorm gaven. De kracht of de uitwerking die daarvan uitging was volgens Liu veel groter. Hij noemt in chronologische volgorde zeven schrijvers en een schilder als zijn artistieke voorgangers: Qu Yuan (een dichtende minister die werd verbannen en zelfmoord pleegde), de schrijver van de taoïstische klassieker *Zhuangzi*, Sima Qian (de schrijver van de eerste overkoepelende geschiedenis van China), de sociaalvoelende Tang-dichter Du Fu, Li Yu (de laatste keizer van de Latere Tang-dynastie, beroemd als dichter), de non-conformistische schilder Bada Shanren, Wang Shifu (de auteur van het poëtische drama *Relaas van de westelijke kamer*) en Cao Xueqin (de schrijver van de beroemde roman *Droom van de rode kamer*).

Er is wel eens door literatuurwetenschappers geopperd dat we dit namenlijstje niet al te serieus moeten nemen, dat het eigenlijk weinig meer is dan namedropping. Maar wie *De reizen van Oud Afval* goed leest zal zien dat de hoofdpersoon Lao Can vele van de opvallendste kenmerken van de acht genoemde 'artistiek weneden' in zich verenigt. Net als Wang Shifu en Cao Xueqin is Lao Can een

aandachtig observator van menselijke relaties en een kenner van de mens die gevangen zit in maatschappelijke verhoudingen; net als Qu Yuan en Sima Qian weet hij dat persoonlijk engagement door de heersende elite meestal niet wordt geapprecieerd en vaak wordt bestraft; net als Du Fu en Li Yu is hij in staat zijn rechtvaardigheidsgevoel en zijn empathie in poëzie te gieten; net als bij Zhuangzi en Bada Shanren is zowel Lao Cans analyse van de wereld die hem omringt als de wijze waarop hij die analyse in een levenshouding vertaalt hoogst onconventioneel.

Wie is die Lao Can nu eigenlijk? We hebben zijn naam ogenschijnlijk onbeleefd vertaald als Oud Afval, en die vertaling verdient enige toelichting. *Lao* (spreek uit als lauw) betekent ‘oud’, maar heeft wanneer het voor een naam wordt geplaatst een affectieve lading die ons Nederlandse ‘oud’ meestal niet heeft: *lao* voor een naam impliceert zowel respect als genegenheid en heeft dus hoegenaamd geen pejoratieve bijklank. *Can* (spreek uit als ts’an) heeft een ruime waaier aan betekenissen, zoals ‘kapotmaken’, ‘op gruwelijke wijze verminken’, ‘doden’ en ‘barbaars’. Daarmee verwante betekenissen zijn ‘onvolledig’, ‘gebrekkig’ (vandaar ook ‘kreupel’ of ‘gehandicapt’), ‘wat overblijft’, ‘restjes’ of ‘afval’. Lao Can betekent dus zoveel als ‘onze dierbare Afval’.

Deed Liu E iets heel bijzonders toen hij de naam Oud Afval creëerde? Toch niet. Door de eeuwen heen hebben talrijke Chinezen, hierbij vaak geleid door een oprecht gevoel van bescheidenheid, voor zichzelf weinig flatterende bijnamen gekozen. Denken we maar aan de negende-eeuwse taoïstische auteur Wunengzi, wiens naam vertaald kan worden als ‘Nietskunner’. Minstens zeven figuren uit de periode van de Tang-dynastie (618-907) tot en met de Qing-dynastie noemden zichzelf Wugong – ‘Verdienstenloos’. Het in 1936 gecompileerde naslagwerk *Gujin renwu bieming suoyin* (‘Index van alternatieve namen van personages uit verleden en heden’)

bevat niet minder dan vijftig voorbeelden van Chinezen die hun bijnaam lieten beginnen met het karakter *yu*, waarvan de betekenis kan variëren van ‘simpel’ tot ‘idiot’ en ‘stupid’.

In het begin van het eerste hoofdstuk legt Liu E uit waarom zijn hoofdpersoon, die eigenlijk Tie Ying heet, de bijnaam Lao Can kreeg. Tie Ying had als ‘roepnaam’¹ Bucan, ofwel ‘Hersteller van Afval’, en had volgens de roman de *can* in zijn bijnaam gekozen uit sympathie voor de boeddhistische monnik Lancan, die in de achtste eeuw leefde. Lancan, letterlijk ‘lui en afval’, was dan weer aan zijn naam gekomen omdat hij de reputatie had lui (*lan*) te zijn en graag dingen zou hebben gegeten die anderen hadden weggegooid (*can*).² Overigens hield niet alleen Tie Ying, de romanfiguur, van de naam Can; ook van zijn schepper is bekend dat hij soms naar zichzelf verwees niet als Bucan maar als Baocan, ‘Omhelzer van Afval’. De identificatie tussen Liu E en Lao Can wordt overigens nog versterkt door de keuze van de naam Tie Ying voor het hoofdpersonage. Liu E veranderde in zijn leven twee keer van *zi*; het is vooral onder zijn derde *zi* – Tieyun of ‘Ijzeren Wolk’ – dat Liu E bekend zou worden.³ Door het eerste karakter uit zijn *zi*, Tie, als familienaam aan de held van het verhaal te geven, beklemtoonde Liu Tieyun in welke mate hij zich met Tie Ying, waarvan de vertaling ‘Ijzeren Held’ luidt, vereenzelvigde.

1 Naast de familienaam (*xing*), de voornaam (*ming*) en de *zi* (een naam die men kreeg ter gelegenheid van het twintigste levensjaar) hadden vele Chinezen ook een ‘roepnaam’ of *hao*. De *hao* is een alternatieve naam of bijnaam die zelf wordt gekozen of door vrienden wordt gegeven. Geletterden hadden vaak meerdere *hao*.

2 Lancan wordt vooral herinnerd omdat hij in staat was voorspellingen te doen.

Volgens de overlevering bezocht de grote staatsman Li Mi (722-789) ooit het klooster waar Lancan woonde en had een ontmoeting met de monnik. Die was net taro’s aan het roosteren boven een vuurtje. Hij bood de staatsman een halve taro aan met de woorden: ‘Praat niet te veel, en je zult tien jaar lang eerste minister zijn.’ Later werd Li Mi inderdaad premier onder Keizer Dezong (regeerde van 780-804).

3 Zo luidt de vertaalde titel van Liu E’s verzamelde orakelinschriften ‘Schildpadschalen uit de verzameling van Ijzeren Wolk’. En zijn verzamelde nagelaten gedichten werden postuum uitgegeven onder de titel ‘Bewaarde gedichten van Ijzeren Wolk’.